

ÜHISKONNAÕPETUS

Üldosa

Õppeaine kirjeldus

Ühiskonnaõpetusel on tähtis koht õpilaste sotsiaalse kompetentsuse kujunemises. Ühiskonnaõpetus aitab õpilasel arendada ettevõtlikkust ning kujuneda ennast teostavaks, kaasinimesi arvestavaks, sotsiaalselt pädevaks ja toimetulevaks ühiskonnaliikmeks. Ühiskonnaõpetuse tunnis omandatud teadmised, oskused ja hoiakud seostuvad tihedalt teistes õppeainetes (ajaloos, geograafias, inimeseõpetuses jt) õpituga, olles aluseks elukestvale õppele. Põhikooli ühiskonnaõpetus käsitleb kõige üldisemal kujul ühiskonna toimimist, kodaniku seoseid ühiskonna põhivaldkondadega (majanduse, poliitika ja õigusega), ent ka suhteid erinevate sotsiaalsete rühmadega. Kodanikuna mõistetakse demokraatliku ühiskonna liiget, kes suhtleb ühiskonna institutsioonidega, lähtudes oma huvidest ja võimalustest.

Ühiskonnaõpetusel on tähtis koht õpilaste väärtushinnangute ja hoiakute kujunemises, sh ettevõtlikkus, seaduste austamine, töökus, sooline võrdõiguslikkus, vabadus, kodanikualgatus, sotsiaalne õiglus ja kodanike võrdne kohtlemine, inimõiguste austamine, mõistev suhtumine erinevustesse, tauniv suhtumine eelarvamustesse, säästlik suhtumine keskkonda, lugupidav suhtumine teiste rahvaste ja maade kultuuritraditsioonidesse ning soov neid tundma õppida; oma maa kultuuripärandi väärtustamine; teadvustamine, et kõikide maailma riikide elatustase ei ole võrdne ja maailmas on palju vaesust ning paljude inimeste materiaalne heaolu on võimalikuks saanud looduse ja tuleviku arvelt jne.

Ühiskonnaõpetuse eesmärk on praktiliste ülesannete, probleemide analüüsimise ja ainealaste põhimõistete omandamise kaudu saada tervikpilt ühiskonna toimimisest. Tähtsal kohal on igapäevaeluga seonduvate probleemide lahendamine ning asjatundlike otsuste tegemise oskuste kujunemine, mis aitab õpilasel ühiskonnas toime tulla. Nii kujuneb õpilasel tervikpilt ühiskonnast, kus teadvustatakse inimtegevuse ja looduse vastastikust mõju ning väärtustatakse jätkusuutlikku eluviisi.

I kooliastmes on ühiskonnaõpetuse teemad lõimitud inimeseõpetuse ainekavva. II ja III kooliastmes õpitakse ühiskonnaõpetust eraldi aina. II kooliastmes tutvub õpilane oma lähiümbruse sotsiaalsete suhete süsteemiga, keskendudes sotsiaalselt erinevate isiksuste ja rühmade koosseksisteerimisele. Käsitelu keskmes on inimesed meie ümber, kool ning õpilase kodukoht.

III kooliastmes käsitletakse riiklike institutsioonide funktsioone ja toimimispõhimõtteid. Riigivalitsemisega tutvudes käsitletakse põhiseaduslikke institutsioone. Oluline on pöörata tähelepanu kodanikuõigustele ning poliitika avaldumisele igapäevaelus.

Majandusteemade käsitlemine III kooliastmes keskendub isiklikule majandamisele, ettevõtlusele, riigi majanduse reguleerimisele ja turumajanduse sotsiaalsetele mõjudele. Ainet käsitletakse võimalikult igapäevaeluga seostatult.

Õppeprotsessis on oluline koht uurimuslikel õpivõtetel, mille toel omandavad õpilased probleemide seadmise, hüpoteeside sõnastamise, töö kavandamise ja korraldamise, kriitilise mõtlemise ning tulemuste tõlgendamise ja esitamise oskused, esitades materjale nii suuliselt kui ka kirjalikult ning kasutades näitlikustamiseks mitmesuguseid visuaalseid vorme ja võimaluse korral rakendatakse seda praktikas, nt demokraatia koolis, kodanikualgatus, vabatahtlik tegevus kodukohas jm.

Aktiivseks kodanikuks olemine tähendab kodanike kaasatust laiemalt, mitte ainult hääletamist valimistel. See avardab ka ühiskonnaõpetuse praktilise õppe võimalusi noorte jaoks, kes pole veel hääleõiguslikud (nt õpilaste võimekuse piires koolielu korraldamises, tarbijahariduses, kodanikualgatuses).

Õppes kasutatakse tehnoloogilisi vahendeid, sh IKT võimalusi. Aine eesmärk on kujundada aktiivseid ja vastutustundlikke kodanikke.

Ainekavaga tähtsustatakse senisest praktilisemat õpet, võimalust kogeda kodanikuks olemist. Soovitame umbes 1/3 õppemahust viia läbi praktilise tegevuse kaudu, kus õpilane peab ise kavandama, tegutsema ja otsuseid langetama. Praktilise tegevuse kaudu saab toetada ka teadmiste laiendamist ja oskuste kujundamist. Praktiline tegevus võib olla õppe osana kavandatud järjestikuliselt või ka väiksemate osadena aineõppe raames. Nt 6. klassis õpitakse ühiskonnaõpetust 35 tundi. Seega võiks praktilisele tegevusele kavandada 10-12 tundi, mis võivad

toimuda nii tavapärase tundide raames, väljaspool klassiruumi või õpilaste iseseisvate ja ühistegevustena koolivälisel ajal. 70 tunnise õppe puhul oleks praktilise osa maht 20-23 tundi.

Praktiliste tegevustena võib läbi viia pikemaid õppeprojekte, kogukonnapraktikat, töötamist vabatahtlikuna mõne MTÜ või organisatsiooni juures, panustamist klassi, kooli või kogukonnas toimuva ürituse korraldamisse jms.

Kogukonnapraktika on kogemusõppe vormis ellu viidav kodanikuhariduse programm, mida saab rakendada ühiskonnaõpetuse aine raames praktilise õppena, et noored saaksid kogeda, millega vabaühendused tegelevad ja kuidas oma tööd korraldavad, ning oskaksid ise tulevikus kaaluda pikaajalisemat vabatahtlikku tegevust, vabaühenduses töötamist või oma MTÜ loomist. Kogukonnapraktika toetab ühiskonnaõpetuse aine õpitulemuste saavutamist, arendab üldpädevusi, sh sotsiaalset ja kodanikupädevust, kultuuri- ja väärtuspädevust, enesemääratlus-, õpi- ja suhtluspädevust ning ettevõtlikkuspädevust. Ühtlasi annab see võimaluse õppida tundma kodukoha organisatsioone ja nende tegevusi, panustada ise oma ideede ja tegutsemisega kodukandi arengusse, ühendab formaalset ja mitteformaalset õpet.

Kogukonnapraktika juhendmaterjalid õpetajale ja õpilasele on leitavad: <https://kogukonnapraktika.ee/opetajale/>. Nii praktikale pühendatava aja kui konkreetset tegevused lepatakse kokku vabaühendusega õpilaste huvi ja organisatsiooni võimalusi arvestades. Juhendmaterjalides pakutakse välja näidislahendusi. Kogukonnapraktikale peaks kindlasti eelnema õpetaja juhendamine enne praktik algust, päeviku täitmine õpilase poolt praktika kestel: <https://kogukonnapraktika.ee/opilasele/praktikapaevik/> (koostatud õpetajate poolt) ja refleksiooniseminar praktika lõppemise järel.

Hindamine

Ainevaldkonnast lähtuvalt on ühiskonnaõpetuse eesmärgiks aidata kaasa nt sotsiaalse pädevuse kujundamisele ja ühiskonnaõpetusest lähtuvalt sotsiaalse kirjaoskuse kujundamisele, millena mõistetakse teadmisi, oskusi ja hoiakuid, mida on vaja toimetulekuks dunaamilises ning mitmekultuurilises keskkonnas ning toimimiseks teadlike kodanikena demokraatlikus ühiskonnas. Ühiskonnaõpetuses hinnatakse arutlusoskust, erinevate allikate, sh õigustekstide tõlgendamist ja analüüsi, ühiskondlike probleemide analüüsi ja oma seisukoha kujundamise ning selle põhjendamise oskust; aga ka kodanikuvalmidust ja -vastutust ühistegevuses osalemise,

ühiskonnaliikmele kohustuslike toimingute, sh vajalike dokumentide täitmise oskuse jt eakohaste ülesannete kaudu. Väitluses hinnatakse oskust kuulata aktiivselt teise osapoole väiteid ning oskust esitatud väidetele tõenduspõhiste argumentidega vastata.

Teadmiste laiendamisega koos arendatakse ühiskonnaõpetuse kaudu järgmisi oskusi:

1. sotsiaalne kirjaoskus, s.o teadmised, oskused, väärtused ja hoiakud toimetulekuks mitmekultuurilises keskkonnas; koostöö- ja konfliktilahendusoskus;
2. ühiskonna-alaste mõistete tundmine ja kontekstis kasutamine; oskussõnavara laienemine;
3. kriitiline mõtlemine: eri liiki tekstide, statistiliste andmete analüüsimine, meediakirjaoskus;
4. arutlusoskus, tõlgendamine, järelduste tegemine ja seoste loomine, oma seisukoha kujundamine ja põhjendamine;
5. informatsiooni leidmise oskus enda vajaduste ja huvide tarbeks, suutlikkus seda kriitiliselt hinnata
6. probleemide püstitamine, hüpoteeside sõnastamise, küsimuste esitamine ning neile vastates erinevate lahenduste pakkumine; oskus tegevusi planeerida ja teostada, probleeme lahendada, uurimistulemusi tõlgendada ja esitada.
7. kodanikukompetentsid: finantskirjaoskus, tarbijateadlikkus, tegutsemine kodanikuna, õiguste ja kohustuste tundmine ja täitmine;
8. suuline ja kirjalik eneseväljendus, IKT vahendite kasutamine info hankimiseks ning oma töötulemuste esitlemiseks.

Kuna ühiskonnaõpetuse õpitulemused sisaldavad teadmiste laiendamise kõrval oskuste arendamist, väärtuste kujundamist, otsuste langetamise ja tegutsemisvalmidust ning -oskust, tuleb neid tähtsustada võrdselt ka kontrolli ja hindamise puhul.

Teadmiste ja oskuste arengu kontrollimisel saab eristada erinevaid erinevaid raskusastmeid:

I - C baastase, teadmised: mõisted, faktid, seaduspärasuste tundmine; II – B kesktase, teadmiste kasutamine, mõistmine, arusaamine, interpreteerimine, ümbersõnastamine, seoste leidmine, faktide ja seaduspärasuste ühendamine, rühmitamine; III – A kõrgtase, teadmiste rakendamine ja kasutamine uues situatsioonis: hinnangu andmine, analüüs ja süntees, prognoosimine, otsuste tegemine, järeldamine.

Ainekavaga tähtsustatakse senisest praktilisemat õpet, võimalust kogeda kodanikuks olemist, mistõttu peaks see väljenduma ka hindamises. Soovitame umbes 1/3 õppemahust viia läbi praktilise tegevuse kaudu, kus õpilane peab ise kavandama, tegutsema ja otsuseid langetama. Praktilise tegevuse kaudu saab toetada ka teadmiste laiendamist ja oskuste kujundamist.

Õppe algul oleks hea kaardistada õpilase hinnang endale kodanikuteadvusele, n-ö baastase. Teatud perioodi järel või aasta lõpul võiksid õpilased enesehinnangu uuesti üle vaadata ja seda õpitu alusel korrigeerida.

Hindamisjuhendid, -mudelid, -maatriksid ja -skeemid

Kui rühmatöö seab eesmärgiks sotsiaalsete oskuste kujundamise, peaks ka hinde skeem andma sellel aspektile suurema tähenduse. Teised aspektid ei peaks siiski jääma päris tähelepanuta.

Arutluse hindamise juhend (25p): <https://drive.google.com/file/d/1zq4FfRi88uTcL-9QpJLRhasH2C2BZRd-/view>

Arutluse hindamise juhend (20P): https://drive.google.com/file/d/1V2p3YXRpzO2hZ3XkXTqvB4eMu1N_1pWx/view

Rühmatöö hindamine: https://drive.google.com/file/d/1S4Ml6i36dH74BcJMSkIkoLxIz_pwOKY1/view

Referaadi ja uurimistöö hindamine: <https://drive.google.com/file/d/1XjNUuKtSnnQA6lTuncgxERaiHo0gVKEM/view>

Esitluse ja ettekande hindamine: https://drive.google.com/file/d/1ddn9A2Q2TKQ9H-9A5AseCG_sFCRnoeuq/view

Postri hindamine: <https://drive.google.com/file/d/1WYYuE3cmY5g0nuCI5-z-gKA8uMxxz286/view>

Projektitöö meetodi hindamine: <https://drive.google.com/file/d/13BPb1C9Bh1fAK66YObpYj4pEEaptZURG/view>

Rühma- või projektitöös osalemise eneseanalüüs: <https://drive.google.com/file/d/1jFYB3EbXF-VmhPTowNkCVI1iQSYNXypr/view>

Ülesannete tüüpide kirjeldused hindamisülesannete koostamiseks

Õpitulemusi (teadmisi ja oskusi) saab arendada ja kontrollida eri tüüpi ülesannetega.

1. Arutluse või probleemianalüüsi skeemi koostamise kaudu hinnatakse mõttekäigu vastavust teemale ja selle avamise oskust, teemakohaste faktide tundmist, võrdlemise ja seoste loomise oskust. Analüüsi ja isikliku suhtumise väljendamist hinnangute kaudu kontrollitakse täiendavalt suuliselt. Kui tegemist on õppeprotsessiga, korraldatakse arutelu kaaslasega, rühmades või üle klassi. Tagasisidestava hindamise korral lisatakse hindamisvahendile suuline osa või võimalus selgitada oma mõtteid kirjalikult paberil/elektroniliselt. Näiteks: ülesande koostaja pakub välja skeemi ja märksõnade loendi ja õpilane sorteerib neid vastavalt skeemile, analüüsi ja põhjendamise osa toimub suuliselt. Skeemidest soovitame kasutada:

1. Venni diagramm (eripärad ja ühisosa, nt õhuke ja paks riik),
2. kalasaba (seotud tunnuste võrdlemine, nt sama nähtuse/küsimuse analüüsimine erinevate ideoloogiate positsioonilt),
3. probleemiaken (põhjused, olemus, tagajärjed, ületamise teed; viimaseid arutatakse suuliselt, nt ühiskonnas, koolis, klassis ilmneva probleemi avamine; probleemid suhtlusolukordades);
4. järgnevasahel (omavahelised seosed, nt sammud valimiskampaaniast valimistulemusteni; jne),
5. järelduskaart (väide, selgitus, näide, nt ühiskondlike protsesside/nähtuste avamine: ühishüve – hüve, mida kõik elanikud saavad kasutada – tasuta haridus),
6. mõiste- ja ideekaart (näidete, tunnuste sorteerimine, nt diktatuurne ühiskond: iseloomulikud tunnused, näited, riigid, iga tunnuse juurde tuuakse konkreetne näide; diktatuurne ühiskond: iseloomulikud tunnused, näited, riigid, iga tunnuse juurde tuuakse konkreetne näide või mõne kompleksse mõiste avamine, nt turumajandus),
7. T-tabel (võrdlus, ühisosad, erisused, nt erinevad diktatuursed riigid, tähistada ühisosad; nt erinevad diktatuursed riigid, tähistada ühisosad; poliitilised ideoloogiad),
8. faktide püramiid (õpilane leiab ühe olulise, kolm toetavat ja viis kaasnevat fakti ning paigutab need püramiidi tasanditesse, nt riigi valitsemine).

2. Tekstianalüüs: õpilane täidab etteantud skeemi teksti alusel:

1. jututäht (tähenurkades on tekstist väljaloetav olulisem info: mis ja kus toimus, osalised, lahendus, tagajärg jne),

2. kulminatsiooniga tekst (nt pöördelise sündmuse kohta),
 3. TTS (tean, tahan teada, sain teada),
 4. magnetkaardid (paberi nurkadesse kirjutatakse olulised märksõnad, lehe keskele teksti peamine mõte oma sõnadega, kasutades lehe nurkades olevaid magnetsõnu),
 5. teeviit (õpilased loevad teksti lõikude kaupa ja arutavad, kas tekst toetab selle kohta esitatud väited või mitte).
3. Ühisarutelu: õpilased kirjutavad oma seisukohti ühisesse aruteluplatvormi keskkonda. Kokkuvõtte tehakse suuliselt.
1. dilemmaküsimuste analüüs (Õpilased kirjutavad argumente sõltuvalt otsusest),
 2. diskussioonivõrk (plussid, miinused; ühte või teist seisukohta toetavad argumendid, nt majoritaarne ja proportsionaalne valimissüsteem),
 3. mis oleks võinud juhtuda, kui...,
 4. hääletusprotsessid (nt kodanikekoosolek kohalikus omavalitsuses),
 5. arvamusartikli analüüs,
 6. poliitdebati hindamine,
 7. diskussioon aktuaalsel poliitilisel teemal – erinevate seisukohtade esitamine,
 8. hääletusprotsessi läbimängimine (nt kas toetada avatud või suletud nimekirjadega valimisi).
3. Loomingulised ja empaatia ülesanded. Õpilane hindab sündmust või olukorda ajastu kontekstis mingis kindlas rollis, situatsiooni hinnatakse ajaloolises ajas ilma tagantjärele tarkust arvestamata:
1. juhitud kujutlusega tekst (õpilased kirjutavad loole ise lõpu, toimunu peab olema võimalik ja reaalsusele vastav),
 2. lühijutt loogiliselt seostatud märksõnadega,
 3. digitaalne jutustus,
 4. erinevat hinnangute andmine ühiskondlikele sündmusele - nt Mõtlemiskaabude meetod.
4. Allikaanalüüsiga hinnatakse tekstist olulise leidmise ja katkendi(te) põhjal vastamise oskust, allikatekstide võrdlemise, kommenteerimise ja hindamise oskust. Allika usaldusväärsust hinnatakse allikakeele ja -viitekirje alusel. Allikaülesannete koostamiseks sobivad nii primaar- kui sekundaarallikad. Allikate võrdlemise ülesandes peavad küsimused ja allikakatkendid mahtuma

ühele ekraanile, st olema korraga vaadeldavad. Ülesandesse valitud allikakatkenditest võetakse välja tekst, mis ei ole oluline küsimustele vastamisel.

5. Statistiliste andmete anlüüs sisaldab teabe väljalugemist, arvutamist, võrdlemist, andmete põhjal graafiku kujundamist, järelduste tegemist: nt majandusnäitajad, rahvastikunäitajad, töötasu jagunemine, maksud.

6. Pildi, foto, video, audio või karikatuuri analüüsiga hinnatakse äratundmise, seostamise, iseloomustamise ja tõlgendamise oskust. Ülesanded saavad olla lühivastuselised: nt osutamine küsitud sümbolile, pildil kujutatule õige pealkirja valimine pakutute hulgast, fotode vms järjestamine ajaliselt sündmuste toimumise järjekorras.

7. Kaardiülesandega kontrollitakse kaardilt informatsiooni leidmise, võrdlemise ja tõlgendamise oskust. Nt koosta kaardi legend; selgita, mida tähistavad numbrid kaardil; määratle, mis perioodi kaardiga on tegemist ja leia esitatud kaardilt osundatud perioodi kinnitavaid näiteid; määra, mis kaardiga on tegemist (.gif kaardid, mis näitavad territoriaalseid muutusi); koosta ise digitaalseid kaarte (nt GooleMaps platvormil).

8. Juhtumianalüüsiga kontrollitakse nii teemakohaseid teadmisi kui oskust neid kasutada, isikliku seisukoha kujundamist ja kodanikuna käitumise oskust. Juhtumianalüüsi ülesanne sisaldab olukorra kirjeldust, mille korreksust hindab õpilane õigusaktidele, allikatele vm taolisele tuginedes. Nt tarbijajuhtum, kus õpilane pakub lahenduse õigusruumist lähtuvalt; noorte töötamisega seotud juhtumid; inimõiguste rikkumisega seotud juhtumid; valimiskäitumisega seotud juhtumid. Situatsiooni tutvustatakse kirjeldusena või video vahendusel.

9. Infootsingu ülesanne: allikaotsing elektroonilistest keskkondadest (DIGAR, FOTIS, ERRi arhiiv, elektroonilised entsüklopeediad, nt Estonica, muuseumide andmebaasid, nt Okupatsioonide muuseumi materjalid, virtuaaltuurid, neid materjale kasutada ülesannete täitmisel). Infot otsitakse ja kasutatakse kriitiliselt ülesande lahendamiseks. Nt digitaalse entsüklopeedia koostamine erinevaid meediume kasutades, mälestuste kogumine digitaalsete vahendite abil. Infootsing võimaldab leida vastuseid küsimustele riigiasutuste ja ministeeriumide kodulehtedelt; oskus vajalikke avaldusvorme leida (nt piiratud õigusega juhiloa taotlemine), kasutada, täita ja hinnata, nt kuidas leida teavet pensionisambafondide kohta, konsulaarinfo, tarbijaõigused, e-maksuamet, riigikogu komisjonide töö ja tegevus, elektrooniliste piletite ostmise, raamatukogu

otsingusüsteemi ESTER kasutamine, ajakirjanduse andmebaasi DIGAR kasutamine jne. Ülesanded peavad olema eakohased, seotud õpilaste elus ette tulevate olukordade ja vajadustega.

10. Esitluse koostamine. Õpilane koostab esitluse (PP esitus, video, digitaalne plakat, infograafik, 1-minuti loeng, propagandavahend, ajalehe koostamine, ajaloolise sündmuse lavastamine vm meediavorm), mis vastab kokkulepitud tingimustele, kasutades selleks erinevaid infoallikaid.

11. Õppemängud: kuldvillak, miljonimäng, ristsõnad, memoriin, alias jne; kasutada olemasolevaid mängu või lasta õpilastel ise erinevat tüüpi mängu koostada (nt LearningApps, Veereta)

12. Uurimuslikud ülesanded: küsimustiku, intervjuu läbiviimine, vastuste analüüsimine, töötlemine ja kujutamine graafiliselt, virtuaaltuuri koostamine (erinevate meediumite kasutamine info edasiandmiseks); temaatiliste või ajaperioodikohaste kollektsioonide või andmekogude koostamine, millele lisatakse põhiaandmed.

13. Ajas orienteerumine: ajajoone koostamine (daatumite ja sündmuste kandmine ajajoonele), võrdlevad ajajooned.

14. Erinevate valikute tegemist võimaldavate ülesannetega kontrollitakse õpitulemustes sõnastatud ühiskonnaõpetuse ainesisu, oskusi, mõisteid ja isikuid, kas õpilane tunneb kaasaja ühiskonna kujunemist, struktuuri ning korralduspõhimõtteid, majanduse toimemehhanisme, teab olulisi rahvusvahelisi organisatsioone, oskab iseloomustada kaasaja maailma põhiprobleeme ja arengutendentse, tunneb demokraatia reegleid, inim- ja kodanikuõigusi, Eesti Vabariigi põhiseadust ja „Kodakondsuse seadust” ning teisi olulisi õigusakte; oskab adekvaatselt määratlada oma kohta ja võimalusi kaasaja maailmas, töötada ja elada turumajanduslikus ühiskonnas, osaleda ühiskonnaelus, kaitsta oma huve ja õigusi; leida meediast poliitilist ja majanduslikku teavet, seda kriitiliselt hinnata, süstematiseerida ja kasutada. Vabavastuseliste ülesannetega kontrollitakse lisaks, kuidas õpilane oma seisukohti ja hinnanguid põhjendab.

1. mitme valikuga küsimus (vali üks või mitu õiget, multiple choice tüüpi küsimused),
2. õige/vale väide,
3. kategoriseerimine (ühenda paarid, rühmita, mis toimus enne, mis pärast etteantud sündmust),
4. lünktekst (arvestab lihtsate keeleliste eksimustega),
5. järjestamise ülesanded (järjesta ajaliselt, tähtsuse järjekord),

6. võrdlemine (sarnasused/erinevused, iseloomulike tunnuste rühmitamine, näidete toomine),
7. seostamine (seostamine etteantud märksõnadega, nt ajaperioodi iseloomulikud tunnused),
8. mõistete seletamine (seletuste küsimise erinevaid võimalusi: mõiste ja seletuse seostamine; seletusele ühesõnalise mõiste/vaste kirjutamine; mõistega sobivate näidete lisamine).